

Олександр СТЕПАНЮК

ПОДАТКОВЕ ПЛАНУВАННЯ ЯК СФЕРА ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Висвітлено поняття та значення податкового планування у сучасному бізнесі. Зокрема окреслено види та методи податкового планування в контексті участі в ньому юриста (податкового адвоката). Окремо визначено принципи оптимізації оподаткування. На основі викладеного матеріалу зроблено висновок про доцільність закріплення і регулювання у законодавстві України інституту податкового консультанта.

In article lights up concept and meaning of tax planning in the modern business. Specifically author described forms and methods of tax planning in context of taking part in it lawyer (tax lawyer). Separately mention the principles of tax optimisation. On the foundation of given material are made the conclusion of importance fix and regulation in Ukraine legislation institute of tax consultation.

В міру зростання якісних і кількісних параметрів бізнесу він стає дедалі складнішим організмом, що потребує структурованого управління податковими відносинами. Корпоративний податковий менеджмент безпосередньо впливає на прибутковість бізнесу та оптимізацію податкових зобов'язань. В умовах динамічної податкової системи пошук шляхів оптимізації податкових платежів є одним з напрямків податкового планування, що здійснюється в інтересах бізнесу. З позицій платника податків податкове планування, як один із елементів корпоративного податкового менеджменту – невід'ємна частина його фінансово-господарської діяльності. Його застосовують, як правило, потужні бізнесові

структури, що мають відповідну корпоративну стратегію і командний інтелект. Це ознака серйозного ставлення до бізнесу.

Проблемам податкового планування останнім часом приділяють значну увагу науковці, практики, працівники податкових органів. Як правило, такі проблеми розглядаються в аспекті корпоративного менеджменту та економіки підприємства [1]. Менше уваги відводять правовим аспектам податкового планування, хоча його юридичні механізми доволі ґрунтовно розглядаються в публікаціях, зокрема спеціалізованому журналі “Податкове планування”.

Заходи з податкового планування відпрацьовані практикою і досвідом консалтингових компаній та бізнесових

корпорацій. Автор не ставить за мету розкрити особливості податкових оптимізацій в контексті конкретних податків. **Дана робота – спроба узагальнення основоположних засад податкового планування** як класичних атрибутів юридичної практики в галузі податків.

Податкове планування стає нині основою формування податкової політики підприємства. Воно чітко “вписується” в межі діючого законодавства України й потребує юридичного супроводу.

Право платника податків вживати заходів, спрямованих на правомірне зменшення своїх податкових зобов'язань, засновано на праві всіх суб'єктів права захищати власні права, що охороняє закон, (у першу чергу, право власності) будь-якими не забороненими законом способами. Згідно зі ст. 4 Закону України “Про власність” та ст. 319 Цивільного кодексу України власник може на свій розсуд вчиняти з майном будь-які дії, що не суперечать закону і не порушують права й охоронювані законом інтереси інших осіб.

Оскільки податок – це безоплатне вилучення в дохід держави визначеної частини майна платника податків, природно, що він має право обрати спосіб сплати податків, що дає змогу зменшити витрати, зумовлені їх сплатою, скориставшись для цього усіма дозволеними законом способами.

Тому практики та науковці оперують двома юридичними категоріями, що мають, по суті, єдину мету, але різні засоби досягнення та мотивацію, а саме:

- **уникнення (запобігання) податків** – легальний шлях зменшення податкових зобов'язань, заснований на використанні законних можливостей, що впливають із податкового законодавства;
- **ухилення від сплати податків** – нелегальний шлях зменшення податкових зобов'язань, заснований

на кримінально карному свідомому використанні методів приховування доходів і майна, а також перекручування бухгалтерської і податкової звітності.

У цій ситуації, виходячи з недостатності й недосконалості єдиної “податкової” 212 ст. Кримінального кодексу України, значно зростає попит на послуги кваліфікованих податкових адвокатів. Компетентність, досвід та обізнаність податкового адвоката мають бути безспірними, оскільки його клієнт, як правило, компанія – складний організм із корпоративними інтересами, характером, діловою репутацією, великою кількістю контрактів, комерційною стратегією і значними фінансовими потоками. Такий адвокат не може бути універсальним: податкове, підприємницьке та корпоративне право – його спеціалізація, зокрема, податкове планування. Податковий адвокат повинен вільно орієнтуватися в питаннях про які йдеться далі.

Його необхідність обумовлена сучасним податковим законодавством, що передбачає різні податкові режими залежно від статусу платника податків, напрямків і результатів його фінансово-господарської діяльності, місця реєстрації та організаційної структури.

Податкове планування полягає в розробці та впровадженні різних законних схем зниження податкових платежів за рахунок застосування методів стратегічного планування фінансово-господарської діяльності підприємства. Відомий в Україні фахівець з оподаткування професор Ю. Іванов пропонує розглядати податкове планування як цілеспрямовану діяльність підприємства, орієнтовану на максимальне використання усіх нюансів чинного законодавства для досягнення найвищого фінансового результату шляхом законної оптимізації господарської діяльності підприємства з точки зору її податкових наслідків [2, 38].

Податкове планування розуміють як

способи вибору оптимального поєднання бізнесових правовідносин і можливих варіантів їх інтерпретації за чинним податковим законодавством для досягнення нижчого рівня податкових зобов'язань.

Ефективність податкового планування завжди варто співвідносити з витратами на його проведення. Кількісна оцінка ефективності податкової політики підприємства вимагає системи показників, які б давали змогу оцінювати:

- рівень податкового навантаження на підприємство;
- рівень впливу окремих заходів податкового планування на величину податкових зобов'язань підприємства;
- ефективність податкового планування та податкової політики підприємства загалом.

Система оцінки ефективності податкової політики підприємства може містити дві групи показників:

1) показники для оцінки податкового навантаження;

2) показники для оцінки ефективності податкового планування.

До першої відносять:

- суму податків, що сплачує підприємство;
- структуру податків у собівартості й ціні;
- коефіцієнт податкомісткості реалізованої продукції;
- коефіцієнти оподаткування доходів, витрат і прибутку.

До показників для оцінки ефективності податкового планування відносять:

- абсолютне зменшення податкових платежів;
- відносне зменшення податкових платежів;
- загальний коефіцієнт оподаткування підприємства;
- коефіцієнт використання податкових пільг;

- коефіцієнт ефективності податкової політики підприємства [3, 31–33].

Варто також зіставляти мету податкового планування зі стратегічними комерційними пріоритетами платника податків.

Необхідність і зміст податкового планування прямо пов'язані із силою податкового тиску* в тій чи іншій податковій юрисдикції. Вважають, що при податковому тиску 10–15%, зміст податкового планування може обмежуватися наступним:

- чітке ведення бухгалтерського обліку, внутрішнього документообігу, використання пільг;
- достатній рівень професійного бухгалтера;
- разові консультації зовнішнього податкового консультанта.

При цьому потреба в податковому плануванні мінімальна і, відповідно, заходи спеціального характеру можуть бути разовими.

При податковому тиску 20–40% податкове планування стає частиною загальної системи фінансового менеджменту, потрібні спеціальне планування оптимізованих контрактних схем та підготовка персоналу, належний контроль та управління з боку фінансового директора, перехід на абонентське обслуговування в спеціалізованій компанії. При цьому податкове планування має стати постійним атрибутом діяльності й ґрунтуватися на певній концепції із застосуванням відповідних інструментів.

При податковому тиску 45–60% податкове планування стає найважливішим елементом стратегічного планування діяльності організації та її поточної

* Фахівці пропонують наступну формулу для його визначення: $PT = \frac{PN}{ORP} \times 100\%$
PT – податковий тягар;
PN – податки нараховані за звітний період;
ORP – обсяг реалізованої продукції.

діяльності за всіма зовнішніми й внутрішніми напрямками. Необхідні спеціально підготовлений персонал та тісна взаємодія з усіма службами підприємства, постійна робота зі зовнішнім податковим консультантом і наявність податкового адвоката й спеціальної програми розвитку. Потрібно також за допомогою податкових консультантів проводити обов'язковий податковий аналіз та експертизу будь-яких організаційних, юридичних чи фінансових заходів.

Якщо ж податковий тиск більший, потрібно змінювати види діяльності чи податкову юрисдикцію, тому що заходи податкового планування не матимуть позитивних результатів.

Податкове планування як комплекс заходів має два етапи: внутрішнє і зовнішнє планування.

Внутрішнє планування

1. Вибір облікової політики суб'єкта підприємництва (один раз у фінансовий рік)

Бухгалтерський облік у нашій країні регулюють:

- Закон України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність”;
- плани рахунків бухгалтерського обліку;
- положення (станданти) бухгалтерського обліку;
- інші нормативні акти і методичні рекомендації з питань бухгалтерського обліку.

У п. 2 ст. 8 Закону “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність” закріплено, що питання організації бухгалтерського обліку на підприємстві належить до компетенції його власника або уповноваженого органу (посадової особи) відповідно до законодавства та установчих документів.

2. Контрактні схеми. Вони дозволяють вибрати оптимальний податковий режим здійснення конкретного контракту з урахуванням графіка надходження й витрат фінансових і товарних потоків.

Участь суб'єктів підприємництва у міжнародному торговельному обороті ще більше загострює проблему оптимізації оподаткування, оскільки потрібні знання міжнародного права (в тому числі конвенцій про усунення подвійного оподаткування).

Кожний зовнішньоекономічний контракт повинен бути детально оцінений не тільки з позиції економічної вигоди, а й із огляду на податкові зобов'язання, що виникатимуть вже в момент підготовки необхідних документів, тобто ще до того, як контракт буде укладений.

3. Пільги за податками. Теоретично, це один зі способів стимулювання напрямків діяльності та сфер економіки, необхідних державі, в міру їхньої соціальної значимості, через неможливість державного фінансування.

Як правило, на практиці законодавство доволі жорстко окреслює коло тих, хто може скористатися пільгами. Однак ними вміло користуються близько 1–2 відсотків підприємств.

Для того, щоб максимально ефективно застосовувати в податковому плануванні пільги, надані законодавством, потрібно підготувати спеціальну добірку нормативних документів або замовити її в консультаційній компанії. Крім цього, добірку необхідно щомісячно поповнювати і коригувати.

Дуже важливою є аналітична діяльність фінансового (податкового) менеджера. Фірма повинна мати інформацію про те, які прийоми податкової оптимізації впродовж кількох років дали позитивні результати, з яких причин вони не досягнуті, яку залежність між нормами податкового законодавства й фінансовими результатами можна назвати стійкою тощо. Ретроспективний аналіз податкових зобов'язань, результатів податкових перевірок і схем оптимізації податкових платежів дає змогу створити спеціальну інформаційну базу для прогнозування залежностей між

податковими платежами і капіталом фірми, виявити професійну відповідність (невідповідність) податкового менеджера. Разом з цим, минулий досвід використовується для підвищення компетентності податкового менеджера.

Зовнішнє планування

1. Вибір місця реєстрації (території і юрисдикції)

При визначенні податкової юрисдикції і режиму оподаткування не можна орієнтуватися лише на розмір податкових ставок. У ряді випадків при невеликих 10–15 відсоткових податкових ставках законодавство встановлює розширену податкову базу, що призводить до високого податкового тягаря.

При цьому потрібно враховувати, що наявність невеликої податкової ставки, жорстко прив'язаної до одиниці оподаткування, робить податкове планування (принаймні поточне) практично неможливим.

Зауважимо, що податкове планування не застосовують у випадку акцизів і наявності податків, що обчислюються в твердих ставках з об'єкта оподаткування.

2. Вибір організаційно-правової форми впливає на порядок використання прибутку й можливість отримання пільг.

3. Визначення складу засновників і часток акціонерного капіталу. Якщо участь держави в статутному капіталі – понад 25%, можливості проведення заходів податкового планування обмежені.

4. Вибір основних напрямків діяльності і особливості підготовки установчих документів

Податковий режим підприємства може залежати від напрямків діяльності, визначених кодами ЗКПО, й зазначених в установчих документах.

В статуті визначається режим різних внутрішніх фондів, порядок їхнього формування і використання, а також граничні повноваження виконавчих органів.

5. Визначення стратегії розвитку підприємства (кількість працівників, внутрішньої структури, наявності філій). Застосовують для максимального використання податкових пільг (наприклад, підприємств за участю інвалідів та ін.).

Створення філій з підвищеним податковим тягарем знижує загальні доходи підприємства, а з мінімальним – створює додаткові можливості для податкового планування.

6. Вибір порядку формування статутного капіталу. Внесення майна в статутний капітал може створити податкові зобов'язання (наприклад, ПДВ).

Залежно від завдань податкове планування може бути поточним і стратегічним.

Поточне передбачає певні заходи та реалізується з використанням відповідних інструментів.

Необхідні заходи:

- огляд нормативно-правової бази і коментарі відповідних фахівців;
- складання прогнозів податкових зобов'язань підприємства та очікуваних результатів змодельованих схем договорів;
- складання графіка взаємозалежності виконання податкових зобов'язань і зміни фінансових ресурсів фірми;
- прогноз і дослідження можливих причин різких відхилень від середньостатистичних показників діяльності фірми й податкових наслідків укладених договорів.

Інструменти:

- інформаційно-аналітичні правові системи, бази даних на податкову тематику (в тому числі в спеціальних ЗМІ);
- формування запитів у податковій інспекції, ДПАУ, Міністерство фінансів та інші державні органи;
- спеціальна література;
- практика господарських судів;
- роз'яснення спеціалізованих консалтингових компаній.

Стратегічне податкове планування повинно включати наступні заходи:

- огляд і прогноз звичаїв ділового обороту і судової практики та нормативно-правової бази на планований період;
- складання прогнозів податкових зобов'язань підприємства, в тому числі при виникненні форс-мажорних обставин;
- варіанти (не менше двох) схем фінансових, документарних і товарно-матеріальних потоків;
- складання сіткового графіка виконання податкових, фінансових і комерційних зобов'язань підприємства;
- письмове обґрунтування застосовуваних схем, особливо "вузьких місць", в контексті податкових наслідків;
- варіанти можливих причин різких відхилень від розрахункових показників діяльності фірми, прогноз ефективності застосовуваних заходів, оцінка ризику різних програм і дій.

Інструменти використовують ті самі, що й при поточному плануванні.

Методи* (етапи) податкового планування можна класифікувати й за іншими критеріями.

За суб'єктами:

- корпоративне податкове планування;
- особисте податкове планування;
- змішане податкове планування.

За об'єктами:

- зовнішнє (засновниками);
- внутрішнє (виконавчими органами фірми).

За юрисдикцією (територією дії):

- міжнародне;
- національне (загальнодержавне);

- місцеве (суб'єкта муніципального рівня) [4].

Невід'ємним атрибутом податкового планування є внутрішній податковий контроль, що здійснює фінансовий (податковий) менеджер. До найважливіших його методів відносять наступні:

- оцінка й оптимізація витрат підприємства;
- спостереження за ходом виконання цивільно-правових зобов'язань;
- оптимізація бази оподаткування і термінів погашення податкових зобов'язань;
- використання нових розрахункових механізмів;
- прогнозування прибутковості експортних операцій.

Застосування цих методів не зменшує актуальності проблеми розробки системи інформаційно-методичного забезпечення контролю. Служби внутрішнього аудиту й у їхньому складі податковий менеджер повинні використовувати для цього вже розроблені стандарти зовнішнього аудиту, вносячи власну специфіку управління потоком коштів [5, 188–189].

Мета податкового планування – оптимізація податків. Це методи й заходи, спрямовані на збільшення коштів, що залишаються в підприємства після сплати податків.

Існує думка, що оптимізацію проводять лише для максимального законного зниження податків. У цьому випадку її часто називають податковою мінімізацією. Однак поняття "оптимізація податків" ширше за поняття "мінімізація податків".

Досвід роботи податкових консультантів та податкових адвокатів дав змогу виробити низку основоположних засад (принципів) податкової оптимізації.

По-перше, способи оптимізації податків не повинні суперечити нормативно-правовим актам.

По-друге, оптимізація податків повинна

* Основні методи податкового планування розглянуті Ю. Івановим у зазначеній вище публікації "Бухгалтерія" № 40 за 2004 р.

спиратися на логіку. Штучні схеми, побудовані на тимчасових недоліках законодавства, непродуктивні. Податкові органи стежать за діями суб'єктів підприємництва для прийняття нормативних документів, що припиняють або обмежують найвідоміші способи зниження податкових надходжень і якнайшвидше закривають "дірки". В ряді випадків податківці проводять перевірки, що також може звести нанівець економічну ефективність схем оптимізації. Тому робоча й перспективна схеми базуються не на недоліках законодавства, а лише їх використовують.

По-третє, схема, що використовується, повинна якнайменше відрізнятися від звичайного порядку ведення господарських операцій. Тоді вона не привертатиме особливої уваги податкових органів. У будь-якому випадку супроводжувати схему для її реалізації та безпеки керівництва підприємства повинен податковий адвокат.

По-четверте, оптимізація зменшує суму податків, але не зводить їх до нуля. Повністю уникнути сплати податків неможливо, та й не бажано. Завдання податкової оптимізації – отримати максимальну вигоду з мінімальними витратами [6, 5].

Отже, процес податкового планування це, по-перше, спільна робота бухгалтера, юриста і керівника (фінансового чи податкового менеджера). По-друге, невпинний пошук оригінальних рішень і схем роботи підприємства. По-третє, постійне опрацювання спеціальної літератури, вивчення й аналіз досвіду інших компаній.

Яка ж роль кожного з учасників цього процесу? Менеджер (керівник) подає ідею контракту (операції) і прогнозує очікувані результати. Бухгалтер здійснює розрахунки фінансової частини й відображає її в бухгалтерському обліку, використовуючи норми чинного податкового законодавства, положень (стандартів) бухгалтерського

обліку, й розраховує суми платежів до бюджету.

Податковий адвокат (юрист) аналізує контракт з точки зору правової захищеності, а також готує необхідні документи, що зміцнюють "вузькі місця" при його виконанні. Крім цього, він допомагає бухгалтеру обґрунтувати обраний порядок обліку за контрактом.

Особлива роль юриста в податковому плануванні обумовлена наявністю в податковому праві значної кількості невизначених норм, які допускають їх неоднозначне тлумачення. Тому вибір найбільш "податкооптимальних" напрямків діяльності вимагає ретельного прогнозування можливої реакції податкової інспекції та великої імовірності початку її активних дій і, відповідно, зустрічних – платника податків.

Податкове планування стало сферою діяльності аудиторських та інших консалтингових фірм, що працюють з платником податків на договірній основі. Це не знижує актуальності внутрішнього корпоративного податкового планування.

Позитивним моментом організації податкового менеджменту є перехід до практики абонементного обслуговування платників податків аудиторськими і юридичними (адвокатськими) фірмами. Інтереси платників податків у цьому випадку відстоюють професіонали, що працюють на довгостроковій договірній основі, це забезпечує їхню відповідальність за прийняті рішення. Будь-які випадкові консультації небажані, навіть якщо їх надають професіонали.

Таким чином, податкове планування стає невід'ємною частиною системного бізнесу. Нині це окрема й специфічна сфера здійснення юридичної практики податковими адвокатами. Оскільки в Україні на даний час немає спеціального законодавства про податкове консультування, діяльність податкових адвокатів базується на загальному законодавстві про адво-

катуру. Проте вона є найбільш складною і відповідальною сферою юридичної практики, а тому доступна переважно солідним компаніям. У зв'язку з цим назріла потреба законодавчо врегулювати інститут податкового консультанта (а ним може бути і податковий адвокат).

Податкова служба не повинна сприяти заходи із податкового планування, що не суперечать чинному законодавству, як сигнал до позапланових перевірок. Виграють і податкові органи, і бізнес, якщо податковий консультант чи адвокат працюватиме хоча б на кожній третій фірмі. Тоді податківці знатимуть, що податковий та бухгалтерський облік фінансово-господарських операцій, як і вони самі, здійснені відповідно до чинного законодавства, а керівники бізнесових структур матимуть спокій, оскільки питання законності їхньої діяльності, обліку та звітності будуть повністю покладені на професіоналів, які відповідатимуть за результати як наслідки своєї роботи.

Література:

1. Зазначена проблематика висвітлюється у працях: Мордухович А. Г., Неверкевич В. В. Оптимизация налогообложения. – Москва: ЗАО “Бухгалтерський

бюллетень”. – 1997. – 208 с.; Юткіна Т. Ф. *Налоги и налогообложение: Учебник.* – М.: ИНФРА-М, 1999. – 429 с.; Андрій Єлісеєв, Анатолій Загородній. *Оцінка податкового навантаження на підприємство та заходи для його зменшення // Податкове планування.* – 2001. – № 7. – С. 31–33; Скрипник А. *Загальні принципи мінімізації податків // Податкове планування.* – 2001. – № 4.; Юрій Іванов. *Податкове планування: суть, відмінності, методи // Бухгалтерія.* – 2004. – № 40 та ряді інших публікацій.

2. Юрій Іванов *Податкове планування: суть, відмінності, методи // Бухгалтерія.* – 2004. – № 40. – С. 38.

3. Андрій Єлісеєв, Анатолій Загородній. *Оцінка податкового навантаження на підприємство та заходи для його зменшення // Податкове планування.* – 2001. – № 7. – С. 31–33.

4. Николай Павленко. *Налоговое планирование и роль юридической службы в этом процессе // Интернет-сайт: <http://www.cfin.ru>*

5. Юткіна Т. Ф. *Налоги и налогообложение: Учебник.* – М.: ИНФРА-М, 1999. – С. 188–189.

6. Руслан Ребізант. *4 принципи податкової оптимізації // Податкове планування.* – 2001. – № 5. – С. 5.